

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยและพัฒนาระบบการผลิตเกษตรและวิสาหกิจชุมชนตามวิถีเศรษฐกิจพอเพียงนี้ มีคำถามวิจัยที่สำคัญ 2 ประการ คือ 1) ปัจจัยใดบ้างที่เป็นเหตุให้ระบบการผลิตเกษตรและวิสาหกิจชุมชนมีความยั่งยืนต่างกัน และระบบการผลิตเกษตรและวิสาหกิจชุมชนควรมีระบบการบริหารจัดการการผลิตอย่างไรเพื่อให้พัฒนาได้อย่างยั่งยืนบนฐานอัตลักษณ์ และ 2) วิธีปฏิบัติที่เป็นเลิศ (best practice) ของระบบการผลิตตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงควรเป็นอย่างไร

เพื่อตอบคำถามข้างต้นงานวิจัยนี้จึงเลือกระบบการผลิตเกษตรและผลิตภัณฑ์พื้นฐานที่สะท้อนอัตลักษณ์ของภาคเหนือ ได้แก่ ข้าว ลำไย ส้ม โคนม อาหารแปรรูปพื้นบ้าน และหัตถกรรมพื้นบ้าน รวม 18 ระบบการผลิต (กลุ่ม/สหกรณ์) ในพื้นที่ 5 จังหวัด ได้แก่ เชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง พะเยา และน่าน ซึ่งเป็นเขตเศรษฐกิจวัฒนธรรมที่สำคัญของภาคเหนือตอนบน การศึกษาใช้วิธีการผสมผสานสำหรับการเก็บข้อมูล การวิเคราะห์และการพัฒนา คือ การจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้รวม 4 ครั้ง การสัมภาษณ์เชิงลึกแกนนำกลุ่ม 18 กลุ่ม การสัมภาษณ์เชิงลึกสมาชิกรวม 143 ราย การจัดทำโครงการพัฒนาตนเองของกลุ่ม/สหกรณ์ และการจัดเล่นบทบาท (role play)

จากการจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อค้นหาความรู้ความเข้าใจต่อปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและการค้นหาอัตลักษณ์ของทั้ง 6 ระบบการผลิตพบว่ามีความรู้ความเข้าใจในกรอบแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง 3 ช่วง 2 เดือนไขก่อนข้างหลากหลาย แต่กลุ่ม/สหกรณ์เกือบทั้งหมดมุ่งไปที่เศรษฐกิจพอเพียงในระดับการผลิตที่เพียงพอต่อการบริโภคและขายในส่วนใหญ่ กลุ่ม/สหกรณ์ให้ความสำคัญและความเข้าใจต่อประเด็นความรู้และการสร้างภูมิคุ้มกันค่อนข้างน้อย นอกจากนี้กลุ่ม/สหกรณ์ทั้งหมดไม่ตระหนักถึงประเด็นของ “อัตลักษณ์” เลย แต่เริ่มเรียนรู้และเริ่มพัฒนาซึ่งสามารถวิเคราะห์ออกมาได้เป็น 3 ระดับ คือ ระดับรู้ *เรียน* และ *รู้* โดยพบว่ากลุ่ม/สหกรณ์ส่วนใหญ่มีความรู้ความเข้าใจอยู่ในระดับแรกเท่านั้น

จากกระบวนการการมีส่วนร่วมโดยให้กลุ่ม/สหกรณ์ประเมินตนเองโดยใช้ข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกตามความคิดเห็นหรืออัตวิสัย (subjective assessment : SA) และการประเมินเชิงภววิสัย (objective assessment : OA) จากข้อมูลเชิงลึกเพื่อหาคำตอบเกี่ยวกับวิธีปฏิบัติที่ดี โดยมีการประเมินหลัก 3 ด้าน คือ 1) การบริหารจัดการที่ดี 7 ด้าน (ด้วยคำถาม 171 ข้อ) 2) การปฏิบัติที่สอดคล้องตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง 15 ประการ (ด้วยคำถาม 129 ข้อ) และ 3) แนวโน้มความยั่งยืนหรือการสะสมทุน 4 ประการ (ด้วยคำถาม 40 ข้อ)

ผลการศึกษาการประเมินเชิงอัตวิสัยและภววิสัยในประเด็นหลัก 3 ด้านของกลุ่ม/สหกรณ์มีคะแนนอยู่ในระดับปานกลาง และค้นพบว่า *การบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพมีความสอดคล้องกับระดับความเป็นเศรษฐกิจพอเพียงสูง* จุดอ่อนที่สำคัญของกลุ่ม/สหกรณ์ส่วนใหญ่ในด้านการบริหารจัดการ คือ การขาดการมองการบริหารในลักษณะองค์รวมเพราะให้ความสำคัญด้านการจัดการองค์กรและการผลิตเป็นหลัก ในขณะที่การบริหารจัดการสวัสดิการชุมชนให้ความสำคัญเป็นลำดับท้ายสุด ข้อค้นพบที่สำคัญอย่างยิ่งอีกประการหนึ่ง คือ *ขาดการให้ความสำคัญของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์อย่างมาก* ซึ่งเป็นสิ่งที่ส่งผลต่อระดับความเป็นเศรษฐกิจพอเพียงของกลุ่ม/สหกรณ์ในทิศทางเดียวกัน ซึ่งเป็นประเด็นสำคัญในระดับนโยบายของประเทศ

ระดับความเป็นเศรษฐกิจพอเพียงของกลุ่ม/สหกรณ์โดยเฉลี่ยเท่ากับ 3.13 จาก 5.0 คะแนน โดยกลุ่มการผลิตส้มมีคะแนนต่ำสุดเพียง 1.84 คะแนน และกลุ่มหัตถกรรมพื้นบ้านมีคะแนนสูงที่สุด คือ 3.47 คะแนน ปัจจัยที่มี

ความสัมพันธ์กับระดับเศรษฐกิจพอเพียงหรือความยั่งยืน คือ การมีขนาดการผลิตและขนาดของกลุ่มที่เหมาะสมและไม่เล็กไม่ใหญ่จนเกินไปจนไม่สามารถสร้างความหลากหลายในผลิตภัณฑ์และบริการได้ ประสพการณ์มีความสำคัญเพราะส่งผลต่อการมีความรู้ที่จะนำมาใช้ในระบบการผลิตและการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลง ทุนทางสังคมเป็นอีกหนึ่งปัจจัยที่สำคัญเพราะเป็นที่มาของความเข้มแข็งของกลุ่ม เป็นที่สังเกตว่าสินค้าเกษตรที่มีวิถีเกษตรกรรมยั่งยืน เช่น ส้มนั้นชาวสวนมีความลำบากในการปรับเปลี่ยนการบริหารจัดการตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง

จากการวิเคราะห์ความยั่งยืนด้วยหลักเกณฑ์ทั้ง 3 ด้านดังกล่าว ได้พบกลุ่ม/สหกรณ์ตัวอย่างที่คณะเสนอแนะให้เป็นแหล่งเรียนรู้ด้านการผลิตตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในภาคเหนือตอนบน ได้แก่ สหกรณ์โคนมไชยปราการ จำกัด กลุ่มแม่บ้าน เยาวชนและผู้สูงอายุพัฒนาหัตถกรรมบ้านดงป่าซาง กลุ่มสตรีสหกรณ์บ้านต้นผึ้ง และกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านเกาะคา

ท้ายที่สุด รายงานฉบับนี้ได้สรุปบทเรียนและยุทธศาสตร์เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนทั้งในภาพรวม และจำแนกตามระบบการผลิต เพื่อนำมาซึ่งแนวทางการพัฒนาตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่ควรจะเป็นของระบบการผลิตเกษตรและวิสาหกิจชุมชนบนฐานอัตลักษณ์ของภาคเหนือ